

Sven Gustavsson

WISŁAWA SZYMBORSKAS DIKT "WIDOK Z ZIARNKIEM PIASKU"

Jag skall här behandla en relativt sen dikt av Wisława Szymborska. Dikten har titeln "Widok z ziarnkiem piasku" och publicerades først i nummer 1979:8 av tidskriften *Twórczość*. Den är en typisk Szymborskadikt - om man nu kan tala om typiska Szymborskadikter.¹

Innan jag går in på en analys av själva dikten skall jag försöka ge en allmän karaktäristik av Szymborskas poesi. Jag gör det genom att hänvisa till den norske slavisten Natasza P. Sandbu. I tidskriften *Vinduet* (1982:4) har hon skrivit en artikkel med titeln "Dikterne i mitt land skriver med votter på..." och undertiteln "Tre kvinner i polsk samtidslyrikk". I den behandlar hon den nyligen avlidna Anna Swirszczynska, Ewa Lipska och Wisława Szymborska. Jag citerar:

Wisława Szymborska (f. 1923) står bak seks diktsamlinger, blant dem fire som virkelig er anerkjent av litteraturkritikerne i Polen. Dette er ingen stor produksjon, men Szymborska er likevel en av de største begivenhetene i moderne polsk lyrikk. Hennes siste diktsamling *Wielka liczba* (Det store tallet) ble utgitt i 1979 i et opplag på 10 000, som straks ble utsolgt. Det som kjennetegner henne, er at hun skriver usedvanlig enkelt og kommunikativt med utstrakt bruk av fabler og anekdoter. Hvert eneste dikt av Szymborska er som en liten fabel, en novelle, hvor hun konsentrerer seg om en tanke, et begrep. Selv om hennes lyrikk ikke viser tegn til snobbisme, bærer den store intellektuelle ambisjoner, den skaper en spennende og komplisert verden med mange filosofiske elementer.

Szymborska hører ikke til de diktere som hovedsakelig er opptatt av språket, som grunner over forholdet mellom ordet og tingen det betegner, eller har en evig mistanke til språket. Hennes mistanke, hvis hun føler skepsis til noe, gjelder ikke ordene, den gjelder verden. Hos henne er ordet et middel, ikke et mål; hun bruker ordet til å formidle det hun har å si. Språket hennes er - kanskje nettopp derfor - så rikt, fleksibelt og oppdagende, ofte fullt av ordspill og parodi, overraskelser og grotesker, bygget på ordspråk og idiomer. Szymborskas dikt er svært

varierte, hvert eneste er en frittstående helhet, som en egen diktsamling. Andre diktere ville kunne ha skrevet større verk ut av hvert av hennes dikt.

Samtidig er det dypt individualistisk lyrikk, av og til som skrevet i Giordano Brunos ånd. Selv om de skiller seg svært fra hverandre bærer diktene hennes i seg spor som umiddelbart gjenkjennes, spor av én stil, av én skapende personlighet.[...]

Wisława Szymborska skriver ofte om følelsen av å være fremmedgjort. Lengsel og avvisning, mennesket og tingene, mennesket og verden, tilværelsen *i* og *for* seg selv - dette er begreper som er kjent fra Sartres eksistensialisme. Siden hun selv er kvinne, spesifiserer hun denne eksistensialismen når hun påviser lengsel og avvisning i kvinnens verden, og fellesskapet mellom mennesker fra alle tids-epoker.

Det som kanskje er det mest interessante i Szymborskas diktning, er hennes "metafysiske fantasi", hennes bevegelsesfrihet i beskrivelsen av tenkte virkeligheter. Hun betrakter eksistensen som negasjonen av ikke-eksistens, på samme måte som Heidegger skrev at "nichts nichtet".

Likeså er det karakteristisk for Szymborskas poesi at dikteren skjuler en dypere filosofisk bunn i det hun skriver. Hun later som om det å skrive dikt er noe barnslig enkelt. Hun skjuler den tragiske, bitre mening med sin poesi. Hun later som om ingenting går inn på henne. [...]

Szymborska er - gjennom hele sitt skaperverk - tro mot prinsippet om å tolke smerten gjennom latter, smil, ironi, spøk. Dette er særmerket som gjør henne elsket av sine mange polske lesere, gjør henne til en dikter som evner å finne en likevektsposisjon overfor en tragisk oppfatning av verden og den menneskelige tilværelse.²

Dikten har følgende lydelse (jag ger också min egen rakt-upp-och-ner-översättning, som inte gör anspråk på någon större konstnärlighet):

Widok z ziarnkiem piasku

- I 1 Zwiemy je ziarnkiem piasku.
2 A ono siebie ani ziarnkiem ani piasku.
3 Obywa się bez nazwy ogólnej, szczególnej,
4 przelotnej, trwałej, mylnej czy właściwej.
- II 5 Na nic mu nasze spojrzenie, dotknięcie.
6 Nie czuje się ujrzone i dotknięte.
7 A to, że spadło na parapet okna,
8 to tylko nasza, nie jego przygoda.
9 Dla niego to to samo, co spaść na cokolwiek,
10 bez pewności, czy spadło już,
11 czy spada jeszcze.
- III 12 Z okna jest piękny widok na jezioro,
13 ale ten widok sam siebie nie widzi.
14 Bezbarwnie i bezkształtnie, bezgłośnie, bezwonne
15 i bezboleśnie jest mu na tym świecie.
- IV 16 Bezdennie dnu jeziora i bezbrzeżnie brzegom
17 Nie mokro ani sucho jego wodzie
18 Nie pojedynczo ani mnogo falom,
19 co szumią głuche na swój własny szum
20 wokół nie małych nie dużych kamieni.
- V 21 A wszystko to pod niebem z natury bezniebnym,
22 w którym zachodzi słońce nie zachodząc wcale
23 i kryje się nie kryjąc za bezwiedną chmurę.
24 Szarpie nią wiatr bez żadnych innych powodów,
25 jak tylko ten, że wieje.
- VI 26 Mija jedna sekunda, druga sekunda, trzecia sekunda
27 Ale to tylko nasze trzy sekundy.
- VII 28 Czas biegnie jak pościaniec z pilną wiadomością.
29 Ale to tylko nasze porównanie.
- VIII 30 Zmyślona postać, wmówiony jej pośpiech,
31 a wiadomość nieludzka.

- 1 Vi kallar det ett sandkorn.
2 Men det kallar sig varken korn eller sand.
3 Det klarar sig utan artnamn eller egennamn,
4 utan tillfälligt eller varaktigt namn, utan felaktigt eller
riktigt namn.
5 För det betyder vår blick, vår beröring ingenting.
6 Det känner sig inte beskådat eller berört.
7 Och det, att det fallit på fönsterbrädan,
8 det är bara vårt och inte dess äventyr.
9 För det är det detsamma som att falla på vad som helst,
10 utan att vara säker på om det redan har fallit,
11 eller fortfarande faller.
- 12 Från fönstret är det en vacker utsikt mot sjön,
13 men den utsikten ser inte sig själv.
14 Färglöst och formlöst, ljudlöst, luktlöst
15 och smärtfritt är det för den i den här världen.
- 16 Bottenlöst är det för sjöns botten och strandlöst för stränderna.
17 För dess vatten är det varken vått eller torrt.
18 För vågorna finns varken enstaka eller många,
19 vågorna som brusar döva för sitt eget brus
20 kring inte små, inte stora stenar.
- 21 Och allt detta finns under en himmel av naturen himmelslös,
22 i vilken solen går ner utan att alls gå ned
23 och gömmer sig utan att gömma sig bakom ett omedvetet moln.
24 Vinden sliter sönder molnet utan andra skäl,
25 än bara det att den blåser.
- 26 Det går en sekund, en andra sekund, en tredje sekund.
27 Men det är bara våra tre sekunder.
- 28 Tiden ilar som en budbärare med ilbud.
29 Men det är bara vår jämförelse.
- 30 En påhittad gestalt, en inbillad brådska,
31 men ett icke-mänskligt budskap.

Dikten är uppdelad i 8 strofer av olika längd. I huvudsak är strofindelningen motiverad av innehållet även om man av innehållsliga hänsyn nog skulle kunna dela upp strof II i en strof om två rader och en om fem rader. Möjligen kunde också strof VI och VII ha slagits ihop. De handlar ju båda om tiden. De tre tvåradiga stroferna i slutet står formellt i ett slags opposition till de längre stroferna tidigare i dikten. Genom sin korthet och sin placering förväntar man sig att i dem finna en sammanfattning av det tidigare sagda.

Antalet versrader är 31. 14 av dessa är 11-stavingar, 9 är 13-stavingar, 1 rad har 10 stavelser och 1 12 stavelser. Dikten får därigenom en viss grundrytm som ansluter till traditionella mönster. De speciellt korta raderna som den inledande eller den avslutande 7-stavingen framstår därför som markerade. Man kan dock undra om rad 11 i strof II verkligen inte blivit mer markerad än den borde vara. Tillsammans med föregående rad utgör den en 13-staving.

På det fonetiska planet finns en del upprepningar. Dessa är dock knappast resultat av ett medvetet ljudmåleri utom möjligen i själva titeln med dess *k-* och *s(z)*-ljud. I övrigt måste upprepningarna i huvudsak ses som en funktion av de retoriska figurer hon använder och av syntax och semantik.

På det lexikaliska planet är de många uttrycken för negerande iögonfallande. Det finns 9 *nie*, 1 *nie-* som prefix, 3 *bez* (prepositionen) och 9 *bez-* (prefixet). Dessutom föreligger 4 *ani*, 1 *nic*, och 1 *ładnych*.

Efter att ha gett dessa mer generella fakta skall jag nu gå igenom dikten strof för strof fram t.o.m. VII:e strofen. Därefter skall jag göra ett slags sammanfattning som jag sedan skall ställa mot slutstrofen, vilken är nog så svår att tolka.

Titeln på dikten - "Widok z ziarnkiem piasku" (= Utsikt med sandkorn) - associerar till något inramat, en tavla eller ett fotografi, till namn på tavlor som *Stilleben med grönt skåp*, *Interiör med svart häfte*, *Landskap med högt träd* etc., alla benämningar hämtade från den senaste Matisseutställningen. Szyborska har också tidigare skrivit dikter som direkt hänsyftar på konst, som t.ex. "Martwa natura z balonkiem" (= Stilleben med liten ballong) där vi då också har samma konstruktion som i denna titel, nämligen *z* + instrumentalis. Sitt konstintresse har hon också dokumenterat i dikter som "Dwie małpy Bruegla" (= Brueghels två apor), "Kobiety Rubensa" (= Rubens kvinnor), "Mozaika bizantyjska" (= Bysantinsk mosaik), "Mi-

niatura średniowieczna" (= Den medeltida miniatyren). Hon har även dikter som bygger på foton som t.ex. "Album" (= Albumet), "Fotografia tłumu" (= Fotografi av en massa). Tavlan, fotografiet, konsten tillhör alltså Szymborskas inspirationskällor. Även det andra ledet i titeln ger vissa associationer. *Ziarnko piasku* (= sandkorn) leder väl dels tankarna till Bibeln där ju sandkornet är en vanlig symbol, men också till modern poesi överhuvudtaget där de döda tingen har en framträdande plats. Man kan här t.ex. nämna Herberts stendikt "Kamyk" (= Stenen) och den serbiske poeten Vasko Popas diktcykel *Kiselstena* (= Belutak) eller varför inte författarinnans egna dikter som "Notatka" (= Anteckning) och "Rozmowa z kamieniem" (= Samtal med sten). Lars Kleberg har också påpekat ett samband mellan Herberts stendikt och Szymborskas dikt "Cebula" (= Löken), där vi finner den för den polska poesin så vanliga 'dialogen' mellan författare. Sandkornet är ju också en tids- och en dödssymbol och en sådan tolkning finns det också täckning för i diktens slut.

Den första strofen inleds av en kort rad: *Zwiemy je ziarnkiem piasku* (= Vi kallar det ett sandkorn) som konstaterar namngivandet som faktum, namngivandet som är det mänskliga språkets säkraste kännetecken. Redan med den andra raden som binds samman med den föregående genom bl.a. upprepningar av *ziarnkiem* och *piasku* kommer det för Szymborska typiska förnekandet av vår verklighet eller om man så vill en för Szymborska typisk paradox. Den elliptiskt uppbyggda, något talspråkliga satsen *A ono sebie ani ziarnkiem, ani piasku* meddelar nämligen att *det* inte kallar sig vare sig *korn* eller *sand*. Rad 3 och 4 understryker ytterligare avsaknaden av benämning. Understrykandet sker genom det retoriska greppet att hopa 6 olika attributiva adjektiv efter ordet *nazwa* (= namn, benämning). Dessa adjektiv står dessutom parvis i opposition till varandra. Vi får alltså en retorisk trefald som är uppbyggd av antonymiska ordpar. Det första adjektivet *ogólnej* bildar tillsammans med *nazwa* en grammatisk term som på svenska heter appellativ, artnamn. Förbindelsen *nazwa szczególna* är däremot knappast en term. Szymborska kan dock ha haft någon form av barnramsa i tankarna som t.ex. *(ani) w ogóle, (ani) w szczególe*.

I strof II fortsätter författarinnan att tala om *det* vi kallar sandkorn. I rad 5 och 6 meddelas att vår blick och beröring inte betyder något för *det* därför att *det* inte kan känna sig beskådat eller vidrört. Raderna binds samman genom upprepningen av *verbrötter* men vi får

samtidigt en variation genom bytet från verbalsubstantiv till preteritum particip passivum. I rad 7 får vi reda på var sandkornet befinner sig, nämligen på *parapet okna* (= fönsterbrädet). Att *det* har fallit är inget äventyr för *det*, bara för oss. *Det* saknar visshet om *det* just har fallit eller om *det* fortfarande faller, d.v.s. för *det* existerar ingen tid.

I strof III lämnar vi sandkornet och ser till dess vidare kontext, till fönstret och till utsikten från fönstret. I rad 12 konstateras på högst normal polsk prosa att man från fönstret har en vacker utsikt mot sjön. Vi har alltså förflyttat vår blick från sandkornet och ser nu utsikten som en tavla med fönsterbågarna som ram. I rad 13 kommer återigen förnekandet, paradoxen - utsikten kan inte se sig själv. I rad 14 och 15 utvecklas detta tema i en opersonlig konstruktion med fem adverb som alla är avledda av i språket normalt förekommande adjektiv. Vi uppfattar världen genom våra fem sinnen men för utsikten finns inte färg eller form, ljud, lukt eller smärta. (Av någon anledning saknas smaken i Szymborskas uppräknings.)

Från utsikten som helhet flyttar vi i strof IV blicken till sjön. Här fortsätter författarinnan att beskriva varseblivandets paradox med samma typ av opersonliga konstruktioner som i föregående strof. Konstruktionerna blir emellertid ännu mer iögonfallande, ännu mer paradoxala, ännu mer ordlekande. De båda adverbena i rad 16 kommer nämligen från adjektiv som i normalspråket oftast har överförd betydelse.³ Man talar alltså om en bottenlös sorg eller dumhet, om en gränslös kärlek eller längtan. Vi förväntar oss alltså snarast en överförd betydelse men får en konkret som sedan vänds till något för oss absurt. Bottnen är utan botten, stränderna utan stränder. Likaså leker Szymborska med normalspråket i rad 17 och 18. Man talar ju normalt inte om vårt vatten och ännu mindre om torrt. Adjektivet *pojedynczy* har ett adverb *pojedynczo* (= en och en, ensamt, enstaka; jfr frasen *Iść pojedynczo!*) men knappast däremot *mnogi*. Absurditeten, paradoxen utvecklas vidare genom relativsatsen i rad 19 och 20.

I strof V vänder vi vår blick mot himlen, solen och molnen. Bilden, tavlan får en tredje dimension. Vi får se en himmel som till sin natur är himmelslös (d.v.s. *bezniebny*). Här lockar författarinnan oss in i en språklig fälla. I strof III använder hon adverb bildade av i språket fullt normala adjektiv med prefixet *bez-*, i strof IV leker hon med den konkreta och den vanligare överförda

betydelsen hos två andra adjektiv med samma prefix och i denna strofs första rad, d.v.s. rad 21 nybildar hon ett adjektiv för stundens behov. Jag har annars svårt att tänka mig ett adjektiv som *bezniebny* (= himmelslös) annat än möjligen i teologiska sammanhang. I rad 22 speglar författarinnan med vår 'naturliga' kunskap, som också återspeglar sig i språket, om förhållandet mellan jordens och solens rörelser. Samma gäller i princip rad 23. Solen döljer sig inte annat än för oss, för övrigt och med annan utsiktspunkt finns den och lyser. Konstruktionerna *zachodzi nie zachodząc* och *kryje nie kryjąc* för tanken till olika typer av barnramsor eller gåtor där man genom att leka med språket framhäver verklighetens absurditet.

I strof VI och VII införs den fjärde dimensionen, tiden. Men också tiden uppfattas av oss subjektivt. Sekunderna förflyter men det är bara vi som uppfattar det så. Tiden flyr men det är bara en jämförelse som vi gjort med hjälp av vårt språk. I strof VII återkommer också dödssymboliken - budbäraren med ilbudet är ingen ovanlig symbol för döden.

Stroferna I-VII är uppbyggda som en stegring från det konkreta sandkornet till den ogripbara tiden. Vi låter blicken gå från det lilla till det stora, genom olika dimensioner av vår verklighet. Från den punkt, sandkornet, som saknar dimension, till den fjärde dimensionen, tiden. Budskapet är enkelt. Vi upplever och beskriver världen subjektivt, med utgångspunkt i våra sinnen och vårt språk. Vi kan aldrig komma åt denna värld och verkligheten bakom. Den är helt ogripbar för oss. Eventuellt är kanske det filosofiska budskapet att det inte finns någon verklighet utanför vår egen uppfattning, utanför oss själva, utanför fenomenen. Vi, människorna, är de enda som existerar, allt annat finns bara, d.v.s. Szymborska skulle vara existensialist.

Hur står sig då en sådan tolkning i förhållande till den sista strofen, en strof som är svårtolkad men som förmodligen innehåller något slags sammanfattning - gärna ironisk - av diktens budskap.

Strof VIII är för sin uppbyggnad mycket beroende av strof VII. *Zmyślony* (= påhittad) och *wmówiony* (= inbillad) syftar på *porównanie* (= jämförelse), *postać* (= gestalt) på *posłaniec* (= budbärare) och *pośpiech* (= brådska) på *biegnie* (= ilar) och *z pilną wiadomością* (= med ilbud). I rad 31 återkommer dessutom ordet *wiadomośc*. Detta ord har antagligen samma betydelse som i föregående strof, d.v.s. budskap, men kan

också betyda 'vetskap', 'kunskap'. Ordet *nieładzka* kan också vara dubbeltydigt, d.v.s. det kan betyda såväl 'omänskligt' som 'icke-mänskligt'. Strofen kan läsas så att trots att gestalten är påhittad och trots att brådskan bara är intalad eller inbillad existerar det ett budskap som är icke-mänskligt och därigenom omänskligt. Kanske är det döden som ger detta budskap. Först genom döden når vi förståelse om verkligheten. Onekligen finns vissa hännyftningar till döden i dikten. Jag tror dock att en sådan tolkning skulle vara för enkel. Kanske vill författarinnan med sina slutord säga att vi är en del av denna värld, att vi lyder under samma strängt mekaniska lagar som världen, att vår fenomenologism bara är en egocentrisk förmätenhet. Det skulle då röra sig om ett närmast newtoniskt, positivistiskt budskap. Kanske vill Szyborska säga att det existerar fler världar än en, kanske vill hon också påstå att det finns en möjlighet att få budskap från andra världar. Kanske har hon gått över från Newton och Einsteins världar till kvantfysikens med dess nya relativism.

NOTER

1. För läshjälp och stimulerande diskussioner vill jag här varmt tacka Małgorzata Szulc-Packalén och Jerzy Mleczak. Jag vill också tacka dem som kom med diskussionsinlägg efter mitt framträdande på symposiet, särskilt då Lars Bäckström för hans hänvisning till Hjalmar Gullberg.
2. Den bästa introduktionen till Szyborskas poesi som hittills skrivits är inledningen till *Sounds, Feelings, Thoughts: Seventy poems by Wisława Szyborska, Translated and Introduced by Magnus J. Krynski and Robert A. Maguire, Princeton University Press, Princeton 1981*. Den är dock för lång att citera här.
3. Adverbet *bezdennie* finns i normalspråket, men i förstärkande betydelse, d.v.s. ungefär 'oerhört'. Roten i adjektivet *bezbrzeźny* betyder såväl 'strand' som 'gräns'.